

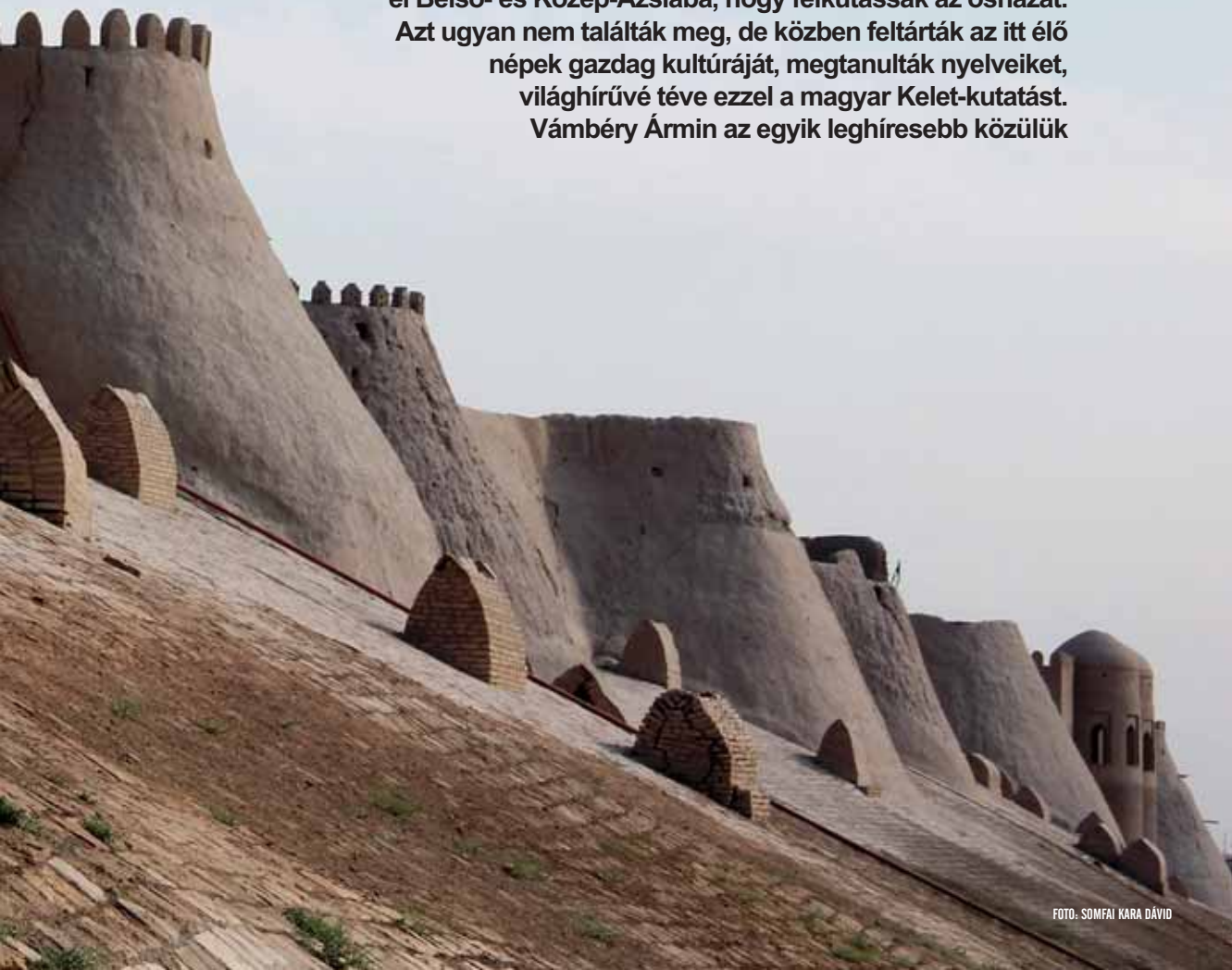
⊕ SZÖVEG: SOMFAI KARA DÁVID

VÁMBÉRY UTAZÁSA

EGY VESZÉLYES NYÁR

150 ÉVE, KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

A 19. századi magyar felvilágosodás korában lelkesen folyt népünk gyökereinek kutatása, az őshaza keresése. Kőrösi Csoma Sándor volt az első, aki nekivágott, hogy eljusson Belső-Ázsiába. Bár eredeti kutatási célját nem érte el, himalájai tudóstevékenységének hatása óriási volt. Rövidesen számos, vállalkozó szellemű honfitársa indult el Belső- és Közép-Ázsiába, hogy felkutassák az őshazát. Azt ugyan nem találták meg, de közben feltárták az itt élő népek gazdag kultúráját, megtanulták nyelveiket, világhírűvé téve ezzel a magyar Kelet-kutatást. Vámbéry Ármin az egyik leghíresebb közülük

Hősünk Hermann Wamberger néven látta meg a napvilágot a Pozsony melletti Szentgyörgyön, 1832-ben, midőn Csoma Sándor épp a nyugat-himalájai Ladakhból Kalkuttába ment, hogy megírja tibeti–angol szótárát. Egyéves korában elvesztette zsidó hittudós apját, anyja újra férjhez ment, és a család Dunaszerdahelyre költözött. Tanulmányait Pozsonyban és Pesten végezte a piaristáknál (1845–50). Miután önerőből megtanult törökül, 1857-ben Eötvös József támogatásával Isztambulba költözött, ahol négy év alatt szinte tökéletes oszmán–török lett belőle. 1861-ben visszatért Pestre, ám a Magyar Tudományos Akadémia szinte nyomban Közép-Ázsiába, az őshaza felkutatására küldte.

Hívában, kánviziten

Resid efendi néven török dervisnek álcázta magát, így jutott el Teheránba, ahol a perzsa nyelvet is elsajátította, majd 1863-ban fergánai és Tarim-medencei (üzbég és ujjur) dervisekhez csatlakozott, akik Mekéből tartottak hazafelé. Először a Perzsia északi részén élő jomut türkménekhez utaztak, majd északkelet felé tartva tevekaravánnal keltek át a sivatagokon. Majd egy hónapos utazás után érték el Hívát, a horezmi özbeg (üzbég) kánság székhelyét.

Vámbéry „Dervisruhában Közép-Ázsián át” című, először 1864-ben Londonban angolul megjelent művében így ír:

„Hogy miképp éreztem magamat június 3-án Híva kapui előtt, azt képzelheti az olvasó, ha elgondolja azon veszélyeket, melynek annyira ki voltam téve feltűnő európai ábrázatom következtében (oly könnyen támadható minden legkisebb gyanú által). A város kapuinál már számos khívai várakozott reánk, kik kenyeret és aszalt gyümölcsöt nyújtogattak fel hozzánk, tevéink fölé. Már évek óta nem érkezett ekkora csapat hádzsi Khívába, mindenki bámulva nézett minket, s mindenfelől ezen megszólalások hangzottak felénk: aman-eszen keldingiz!”

Vámbéry és turkesztáni útítársai először egy karavánszerájban szálltak meg, később a Tört-Savvaz-mecset dervisszállójába kerültek.

„Midőn visszajöttem a karaván-szerájba, ott azt mondták, hogy útítársaim már el vannak helyezve az utazó dervisek számára szállóul használatos kolostorszerű helységbe, melynek Tört-Savvaz a neve. Odamentem hát magam is, s úgy találtam, hogy az én számomra is készen tartottak egy cellát.”

A nagy oázisvárosba érkeztek után, már másnap az udvarmester (a mehter) hívatta a palotába: Horezm kánja, a Kongrát Szaid Mohamed fogadja őt.

„A mehter elmondta továbbá nekem, hogy a kán engem látni kíván, s hogy nagyon szeretné, ha az oszmán szultántól néhány sort hoztam volna magammal. Én erre azt feleltem, hogy az én utazásomnak nincsenek világi céljai. Csupán személyes biztonságom okaért hoztam magammal egy parancsot, mely el van látva a szultán pe-

FOTO: SOMFAI KARA DÁVID

SZENT SÍRNÁL
Beháeddin szúfi sírhelyének egyik
őrzője az oszlopos tornác alatt

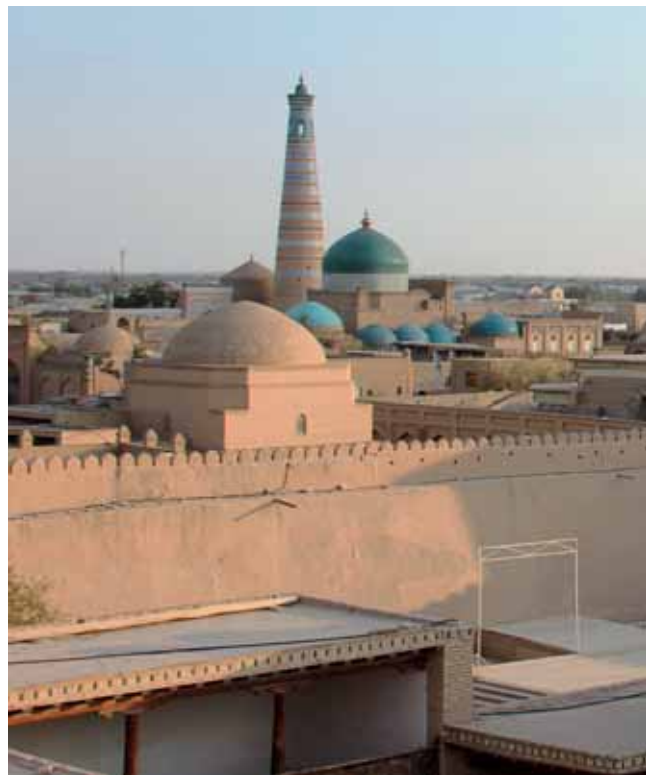

FOTO: SOMFAI KARA DÁVID

cséjtével. A mehter felkelt, hogy leveletem átadja a kánnak, s nemsokára azzal tért vissza, lépjek be a kihallgató terembe. Néhány perc múlva két jaszaul (ör) tiszteletteljesen karon fogott, a függöny felgördült, s ott láttam magam előtt Szaid Mohamed kánt, Horezm padisahját. Egy teraszféle emelvényen, bal karjával párnára támaszkodva, jobbujában arany kormánypálcát tartva.”

A vár külső falai már nem állnak, de a Belső-város, Icsen-kala teljes épségében megmaradt, és ma „múzeum”. A palotába lépve, az udvar közepén álló kútból ma is iható vizet lehet húzni. A kán udvarában az özbek asszonyok manapság kelméket árulnak a turistáknak. A káni palota mellett magasodik a Kelte-minaret, mely csak félkész állapotú, mivel a mesterember a buharai emír haragjától félve elmenekült Hívából. Itt ismerkedett meg Vámbéry Iszhak mollával, aki Kongrat városából származott, és elvitte őt szülőföldjére is – később pedig egészen a magyar fővárosig kísérte őt.

„A fiatal kongrati molla, aki további utazás végett karavánunkhoz csatlakozott, fel akarta használni Hívában mulatásunkat arra, hogy szülővárosának és ottani rokonainak istenhozzádot mondhasson, s nagy volt az öröme, mikor megtudta, hogy magam is azon gondolkozom, hogy őt oda elkísérjem.”

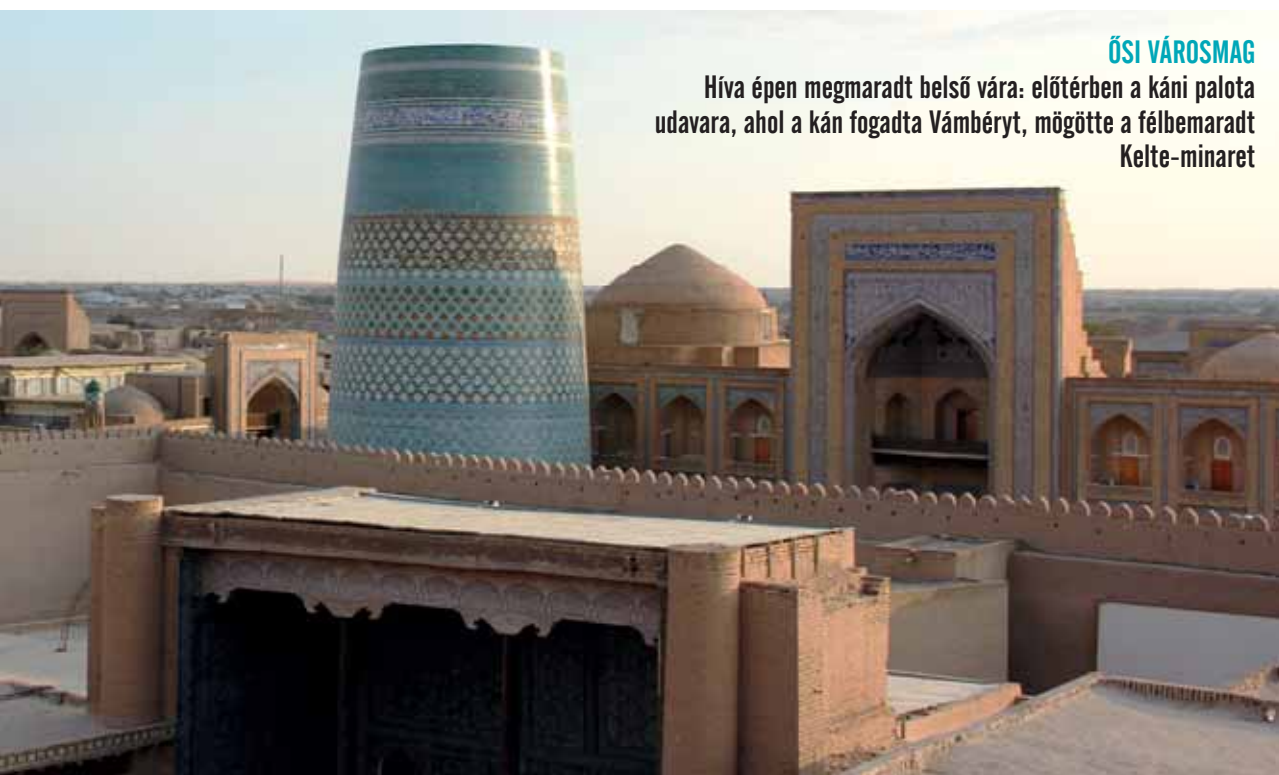
VÍZ AZ OÁZISBAN. Özbek kelmeárus asszony vizet húz a káni palota kertjének kútjából Hívában.

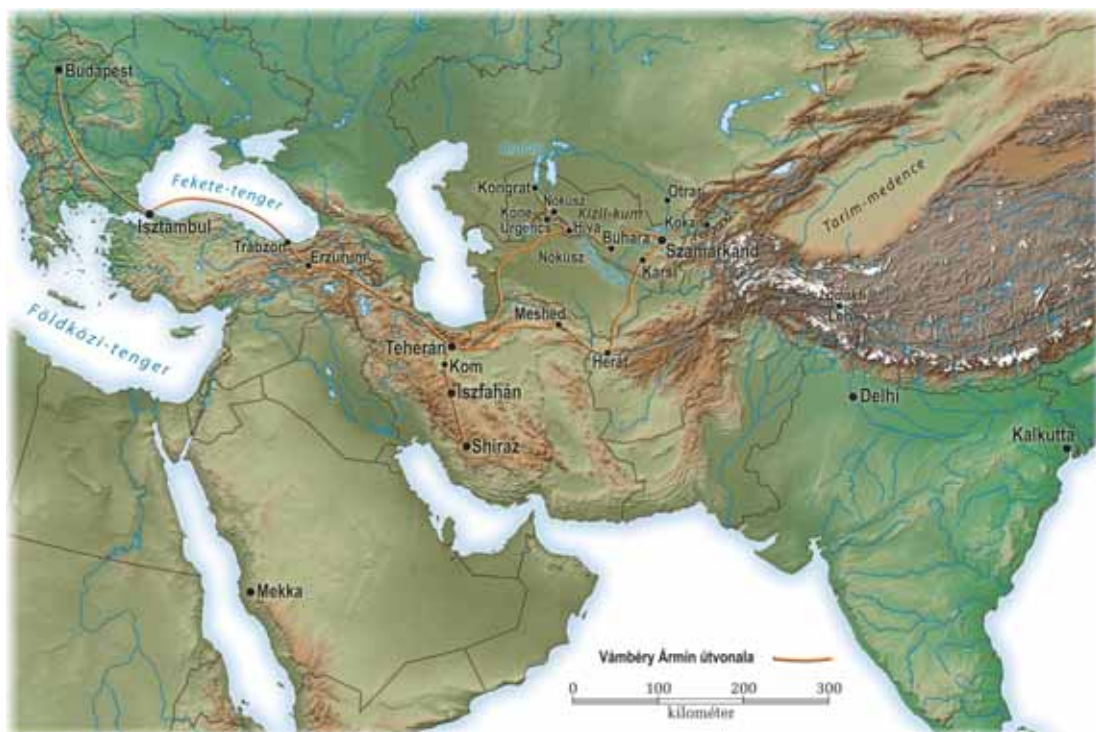
A kút vize még ma is iható (jobbra)

ŐSI VÁROSMAG

Híva épen megmaradt belső vára: előtérben a káni palota udvara, ahol a kán fogadta Vámbéryt, mögötte a félbemaradt Kelte-minaret

Vízi úton és félsivatagban

Vámbery Iszhak mollával a széles vizű Amu-darjához utazott, ahol hajóra szálltak.

„A parton izzó, csaknem tűrhetetlen hőség uralkodott, s midőn emiatt aggodalmamat fejeztem ki, a hajósok azzal nyugtattak meg, hogy e bajon könnyű lesz segíteni egy pesse-háne (szúnyog-ház) által. Ezt mennyezet alakjában azonnal föl is állították a hajón, hogy nappal a nap ellen, éjjel a szúnyogok ellen védelmezzék. Miután az imákat elvégezték a négy hajós és két más utazó társaságában a partot elhagytuk.”

Am amu-darjai hajózásról a 21. század elején ne is álmodjunk! Az öntözés elvitte a javát, és a folyó egykor bő vize a síkvidéki területeken már alig-alig csörgedezik.

Vámbery elhaladt Nókusz, a kazakokkal rokon karakalpakok fővárosa mellett. Összesen öt napig hajózott, mire elérték Kongratot, mely akkoriban 80 km-nyire volt az Aral-tó partjától. Mára az Amu-darja vize el sem éri a felére-harmadára zsugorodott tavat, holott egykor virágozott errefele a halászat.

„Összel különösen a halászás úzi az özbegeket a tóhoz, és a szárított tavi halakkal üzött kereskedés a három kánságban jelentékeny. Ebben az évszakban történik errefele a legtöbb búcsújárás is, melyeket a kegyes özbegek visznek végbe Tokmak-baba sírjához a tor-

FOTO: MILAN SVARC

kolathoz közel. Ez a szent, ki egyszermind a halászok védszentje, egy kis mauzóleum alatt pihen.”

Vámbery viszontagságos szárazföldi utazás után Köne-Ürgencsen keresztül, 10 nap alatt jutott viszsza Híva városába.

„Midőn visszaérkeztem Khívába, barátaim már beleuntak a várakozásba, s unszoltak, hogy induljunk tovább. A kánra ráadtam búcsúzó áldásomat. Fölszólított, hogy visszafelé is Khívának vegyem utamat, mert követet akar velem Isztanbulba küldeni. Elbúcsúztam minden barátomtól s ismerősömtől, mielőtt távoztam Khívából, ahol három hetet töltöttem.”

A Kizil-kum sivatagon át

A dervisekkel az Amu-darja partjára mentek, ahol csatlakoztak egy Buharába tartó karavánhoz. Június 29-én vágta neki a Kizil-kum sivatagnak. Az utolsó településen, Szurahánban, a bazárban találkozott először Vámbéry a sivatag nomádjaival, a kazahokkal.

„Minden ember lóháton ült, vevők úgy, mint az árusok, s multság volt nézni, mikor a kazak asszonyok kumisszal töltött nagy bőrtömlővel ülve lovukon a tömlő csapját a nyeregből irányították annak a szájába, aki kumiszt kért. Megérkezésünk után tüstént útra keltünk, s varázsszerű látványt nyújtott fényes holdvilágnál a tovahaladó karaván, melynek jobbra felől az Amu-darja hullámai hömpölyögtek, tompa morajjal, bal felől Kizil-kum iszonyú sivataga terült el. Tízórányi idő alatt három kazak családot láttam,

FONATOSAN A SIVATAG FELÉ

Turkesztán legnagyobb folyója, a Pamír hegységben eredő Amu-darja Híva környékén, madártávlatból

(balra lent)

NOMÁD KAZAK CSALÁD

a Kizil-kum sivatagban. Akárcsak Vámbéry idejében, a sivatagokat Űzhegisztánban is kazakok lakják, akik közül néhányan ma is őrzik ősi életmódjukat és kerek nemezházakat használnak

melyek egymás után legföljebb három óráig laktak, s felszedődvén tovább mentek.”

A sivatagi utakon autózva mi is rábukkanunk egy nomád kazah szállásra. Életmódjuk mit sem változott az elmúlt másfél évszázadban...

Vámbéry békés utazásának hamarosan vége szakadt, mert a kazahok nyájjait fosztogató teke-türkmének hírére a karaván az Amu-darja partjáról a sivatag mélyére húzódott. A júliusi forróság miatt a sivatagban a karaván egy csepp vizet sem talált, s mivel öt napig így haladtak, vizük teljesen elfogyott, és Vámbéryt a szomjanhalás fenyegette.

„Már nem bírtam a magam erejéből leszállani, úgy fektettek a földre. Pokoli hőség égette belsemet, a fejfájás is elbódított. Azt hiszem, nincs ennél fájdalmasabb halál, s azt hittem, nem érek több hajnalra. Dél fele megindultunk, én elaludtam, s mire másnap reggel (július 10.) fölbredtem, egy agyagkunyóban találtam magam.”

Buhara közelében jártak már, ahol juhokat őrző perzsa rabszolgák mentették meg Vámbéry életét. Nekünk a remek aszfaltúton viszont mindössze 6 órába telik, hogy átkeljük a teljes sivatagon, mely méltán viseli a Kizil-kum (vörös homok) nevet.

**A CIKK MEGJELENÉSÉNEK TÁMOGATÓJA AZ
STA TRAVEL — STATRAVEL.HU**

FOTO: SOMFAI KARA DÁVID

Buhara és Beháeddin

„El is indultunk, s lassan haladtunk kertekkel és szántóföldekkel belepert vidéken, midőn megpillantottuk Bukhara-i serifet, a nemes Bukharát, hatalmas tornyaival, melyeknek tetején gólyák fészkeltek. Megkerültük a városfalat, s a Mazár-kapun át július 12-én a téres, szép fákkal benőtt dervis-szállásra értünk, negyven nyolc földszintes cellával van ellátva. Másnap reggel négy társammal elmentem a várost és a bazárt megtekinteni, s meg voltam lepve, midőn először léptem a bazárba, az ott hullámzó embertömeg közé. Majdnem három órát járván ide s tova, megkértem barátomat, hadd pihenjem ki magamat. Ő a híres Déván-bégi tavacskához vezetett, melyet Bukharában igen csinosnak találtam.”

Vámbéry részletesen leírta az ősi Buhara épületeit, a Nagy-mecsetet (Maszdzsidi-Kelán), annak hatalmas minaretét, az emír palotáját. Buhara a 9-10. században a tádzsik Számánida-dinasztia székhelye volt, és az arab hódítás révén az iszlám vallás központja. Hívával ellentétben itt ma is főleg perzsául beszélnek a helyi lakosok. Közép-Ázsia nagy hódítója, Timur idején a főváros Szamar-

kandba költözött, de később, amikor a nomád özbegek elfoglalták a vidéket, s elűzték a timuridákat, Mohamed Sibani itt alapított birodalmat. A 18. századtól aztán a mangit törzs került hatalomra, és Vámbéry idején Muzaffareddin lett a buharai emír.

Az emír épp a kokán kánság ellen harcolt, így Vámbéry nem találkozhatott vele Buharában. Tizennyolc nap után indult tovább Szamarkandba, de előtte még elment a híres szúfi, Szent Beháeddin sírjához, aki a 14. században itt alapította meg a naksbendí szúfi rendet, és Közép-Ázsia legnagyobb muszlim szentjének tartották. Vámbérynek valójában e szent hely felkeresése volt az ürügy, hogy török dervisálcában jött Közép-Ázsiába (európaiként akkoriban esélytelen lett volna e tájon járnia).

„Búcsút vettem minden barátomtól s ismerősömtől, Rahmet bég ajánlólevelet adott Szamarkandba, s megígértem, hogy ott az emírnél fogok tisztelni. Azon kokáni kocsit, melyet Szamarkandig béreltünk Beháeddin faluig előre küldtünk, mert e búcsújáró helyet meg akartuk látogatni. Beháeddin falu kétórányira fekszik Buharától, temetkező-

A FÉL KONTINENSEN KERESZTÜL

A 14. századi szúfi, Szent Beháeddin Naqshbandi mauzóleuma máig híres búcsújáró hely. Vámbéry török dervisként érkezett tiszteletét tenni a sírhoz (fent)

BUHARA SZÍVE

Az ősi városközpont látképe a káni palota felől: a Nagy-mecset, a Nagy-minaret és a Páj-i Kelán kék kupolája (jobbra lent)

FÉL ÉVEZREDES ÖRÖKSÉG

A buharai Nagy mecset (Maszdzsid-i Kelán),
a Nagy minaret és vele szembe a Mír-i Arab-medresze

helye a híres Beháeddin Naksbendinek. Őt, mint Turkesztán szentjét, második Mohamednek tisztelik, a buharai meg van győződve, hogy a szent őt minden veszélytől megmentheti.”

A sírkert ma is zarándokokkal teli, akik a szent közbenjárását kérik magukra és családtagjaira.

FOTO: MARIUSZ KLUZNIAK

FOTO: SOMFAI KARA DÁVID

Szamarkand: a győzedelmes és gyanakvó emírnél

Vámbéry a zarándoklat után szekéren indult tovább Szamarkandba, ahová négy nap zötykölődés után érkezett meg. A város épp izgatottan várta az emírt, aki győztes hadjáratából készült visszatérni.

„Mint hogy az emír megérkezése Kokánból, hol győzelmes hadjáratot fejezett be, néhány nappal későbbre volt jelentve, útitársaim az én kedvemért elhatározták, hogy Szamarkandban mindaddig várni fognak, míg az emírt látom.”

Addig is Vámbéry felkereste Szamarkand nevezetes helyeit: a Sáh-i-zinda (Élő király)-mecsetet. Itt nyugszik Kászim bin-Abbasz, a próféta unokaöccse, akit állítólag a pogányok lefejeztek, de nem halt meg, hanem élve emelkedett a mennyországba. A nagy közép-ázsiai hódító, Timur sírhelye is itt van: ezt eredetileg Mohamed szultánnak, szeretett unokájának építtette, de pár évre rá magát Timurt is elérte a vég, mikor Kína ellen indult hadjáratra

KÖZÉP-ÁZSIA KULISSZÁI

Özveg lányok hosszú selyemingben sétálnak a Sáh-i-zinda-síremlék mellett, Szamarkandban.

Az épületegyüttes űsét a 12. században emelték, de mai formáját Timur unokája,

Ulughég alatt nyerte el a 15. században

FOTO: GUSTAVO JERONIMO

Otrárból (1405), és végakarata szerint Mohamed mellé temették egy fekete nefritkoporsóban.

„Elutazásom előkészületeivel voltam már teljesen elfoglalva, midőn az emír diadalmos menettel vonult be. A Régisztánba nagy néptömeg gyűlt össze, de a bevonulás különleges pompa által nem tűnt ki. Másnapra nyilvános audien-
cia volt meghirdetve, s meg voltam lepve, midőn egy hivatalnok feltartóztatott barátaimmal, és tudunkra adta, hogy a felség engem egyedül kíván látni. Nem-
csak én, de barátaim is rosszat gyanítottak.”

Vámbéry találkozott az emírrrel, akit akkor sikerült meggyőznie, hogy ki-

A SZAMARKANDI FŐTÉREN

A Régisztán (homokos terület), ahol Vámbéry látta a győztesen bevonuló buharai emírt. A tér körül három híres medresze áll: az Ulughbég, a Sérdár (tigrises) és a Tillákári (aranyozott)

zárólag a híres szent, Beháeddin sírjához kívánt elzarándokolni. Ám Vámbéry – háta mögött a nagy hatalmú emír gyanújával – mégis jobbnak látta, ha nem indul tovább a Tarim-medencébe, a sejtett őshaza irányába, hanem visszafordul Perzsiába, a mai Afganisztán északi részén keresztülvágván.

„Barátaim ez után azt tanácsolták, hogy Szamarkandot a legsietősebben hagyjam el, s hogy lehetőleg sebesen menjek át az Amu-darja túlsó partjára, hol a vendégszerető erszári türkmének között a Herátba menő karaván megérkezését bevárhatom. A válás órája ütött, érzem, tollam gyöngé arra, hogy a köztem és barátaim közti jelenetről hű képet tüntessek elő. Hat hónapon át megosztotunk a legnagyobb veszélyekben. Egyetlen családnak tekintettük magunkat. Mint a gyermek sírtam, midőn a legutolsó ölelekből kibontakozva a kocsiba léptem. Barátaim arcát is ellepte a könny. Többször visszatekinttem, de csakhamar eltűntek, s csak Szamarkand kupoláit láttam a fölkelő hold halvány világában.”

Vámbéry 1863-as utazása után az oroszok úgy döntöttek, nem várnak addig, amíg a Brit Birodalom gyarmatosítani kezdi Közép-Ázsiát. Kezdeményezőleg léptek fel, és miután a kazah kánóságok már korábban behódoltak, 1865-ben támadásba mentek át: 20 év alatt egész Nyugat-Turkesztánt bekebelezték, míg Kelet-Turkesztán a Mandzsu Kínai Birodalom része maradt. ☺

Lavazza kávégép,
Pininfarina design, könnyű
kezelhetőség, Olaszország
életérzése. Legyen
vendégünk egy kávéra és
vigye haza az élményt
ajándék kávégép
formában!*

A részletekről érdeklődjön
az alábbi promóciós kód
megadásával:
földgömb magazin

**AJÁNDÉK LAVAZZA
EP 2100 KÁVÉGÉP
600 DB KAPSZULA
MEGVÁSÁRLÁSÁVAL**

LAVAZZA
ESPRESSO POINT

pininfarina

*A kapszulák megvásárlásánál a kedvezmény nélküli listaárak érvényesek. A promócióban szereplő kávégép használt, felújított modell. Az akció más kedvezménnyel nem vonható össze és visszavonásig, illetve a készlet erejéig érvényes.

Aygor
ESPRESSO POINT
LAVAZZA

Caffè Service

BEMUTATÓTEREM

1134 BUDAPEST, KLAPKA UTCA 7.
HÉTFŐ - PÉNTEK 8:00 - 19:00
06 1 237 1210 | 06 80 89 00 98
WWW.AYGOR.HU
WWW.CAFFESERVICE.HU